

Едуард Григорович Дегодюк, д. с.-г. наук, професор,
ННЦ «Інститут землеробства НААН»

Системний науковий підхід до подолання в Україні соціальної і екологічної кризи

Перманентна соціальна і екологічна криза, що охопила Україну з 80-х років ХХ століття і нині переросла у хронічну форму є системним соціальним явищем, пов'язаним із зміною державного капіталізму, характерного для Радянського Союзу, у розряд приватної власності, що має недовершену трансформацію і створює екологічні і соціальні збої. Блукання народного господарства між «соціалістичною» та капіталістичною економікою загострюється тому, що жоден уряд не зміг розробити чітку програму дій щодо виходу із цієї затяжної кризи. Всі програми і рішення носять спорадичний характер із абсолютною відсутністю основної стратегічної лінії розвитку країни, незалежно від того, які політичні сили очолюють парламент. Тому й досі слушним залишається розгублене питання президента України в 1994-2004 роках Леоніда Кучми: «Скажіть, яку країну ми повинні будувати і я її побудую». Поки що продовжується створення капіталістичної країни з радянськими принципами заробітної плати і охорони природи.

Потрібні реформи. Реальні реформи, яких суспільство так і не дочекалось. Вони повинні розроблятися не політиками, а групою вчених різногалузевого напрямку, здатних до стратегічного мислення. Їх завдання розробити системний підхід – сукупності зв'язків, що взаємодіють з іншими системами внаслідок обміну інформацією з переходом кількості у якість.

Системність реформ має виходити із стратегії сталого розвитку України, що передбачає єдність економічних і екологічних інтересів держави. В зв'язку з цим вбачається доцільним розроблення спільного документу Верховної Ради і Уряду під назвою «Загально-конституційні пріоритети розвитку України». У цьому документі на першому місці доцільно було б поставити питання організації і управління державою з акцентом на формування не проукраїнської Верховної Ради, яку маємо нині, а української, діяльність якої слід спрямовувати на створення Чесної Української

України. Такій Раді під силу створити й Чесний Український Уряд, а вони, консолідуючись, можуть прокласти шляхи до системних реформ у нашому суспільстві. За розуміння важливості питання, це реально зробити і за діючого Українського Уряду. Виходячи із взаємозалежності, на перший план пріоритетності слід поставити відродження української науки – основоположного чинника розвитку правління і технологій. Тільки наука здатна розробити системний підхід у відродженні країни. З цією метою не тільки слід призупинити її «оптимізацію», що рівнозначне знищенню, а й надати їй реальну можливість повнокровного існування і стати стратегом поступу держави. Наука і освіта – це духовна інфраструктура в усі галузі народного господарства, яке робить його інноваційнішим. Наступним кроком відродження української науки буде створення фізичної інфраструктури – будівництво автомобільних шляхів сполучення будь-яких категорій. Не ремонт доріг, а створення сучасної інфраструктури, що вписується в мережу Європейського Союзу. Системний підхід до створення інфраструктури, виходячи з національних інтересів України, повинен ґрунтуватись на відновленні вітчизняної промисловості як у виробництві матеріалів для доріг, так і будівельної промисловості. Це підтягне за собою відновлення машинобудівної галузі і для сільського господарства.

Створення сучасної інфраструктури сприятиме розвитку агропромислового комплексу країни, перебудови його на засадах делатифундизації і створенні сучасних кооперативів за ініціативою знизу, фермерських господарств і спілок з їх обслуговування та для реалізації продукції. Слід передбачити інтенсивне відродження тваринництва і його кормової бази на польових і лучних угіддях. Реформи спрямовані на відродження українського села є пріоритетними для держави, що володіє величезним аграрним потенціалом – найродючішими землями і людським ресурсом. Основним завданням всіх реформ є здійснення основної ідеї громадянського суспільства – створення потужного середнього класу в Україні. Значний прошарок середнього класу може виникнути лише в економічно розвиненому суспільстві із забезпеченням здорового екологічного оточення. Середній клас і здорова нація – запорука розквіту держави.

Систематичність позитивних перетворень полягає у тому, щоб в процесі економічного становлення здійснювати екологічну політику, пов'язану з

гармонізацією суспільства із навколишнім природним середовищем. Послідовність дій людини слід узгоджувати із принципом «думай локально, дій глобально». Не можна будувати високоморальне суспільство на величезному смітнику. В Україні побутові і промислові відходи займають близько 200 тис. га родючих земельна їх кількість перевищує 20 млн. тонн, збільшуючись щороку на 2 млн. тонн. Прикладом катастрофізму може бути модель сміттєзвалища міста Львова з пожежами, обвалами, людськими жертвами. В Україні достатньо інтелектуального потенціалу вчених, здатних розробити найкращі моделі утилізації побутового і промислового сміття та осадів стічних вод на основі безвідходних технологій. Для цього потрібні інвестиції для будівництва сміттєпереробних заводів, добра воля і свідомість населення у сортуванні сміття на певних економічних засадах.

Створення інфраструктури і очищення довкілля викликає потребу у *відновленні водних артерій держави* – малих річок України. У нас 63 тис. басейнів малих річок, і тільки 3% здорових, виключно у гірській місцевості. Решта - знищені русла (15 тисяч річок), зарегульовано у замулені ставки (28 тисяч). Осушені їх русла перетворено у стічні канали внаслідок радянських водних меліорацій в 60-80 роках ХХ століття. У безвихідь глухого кута нас довело загальноприйняте розуміння ландшафту як природно-територіального комплексу (ПТК), де басейну малої річки відведено роль такого собі «урочища», тоді як основною таксономічною одиницею будь-якого ландшафту є басейн малої річки. Від цього і слід розпочати відродження природи, адже співвідношення ріллі до луків (пасовищ) і лісу у нас становить як 1:0,2:0,3, тоді як треба 1:1,6:3,6. Крім того, уповільнене стікання підґрунтових вод погіршує якість води і здоров'я населення. Єдиний вихід – басейноцентричний принцип, засади якого нами розроблено для модельних річок з тиражуванням технологій в основних ґрунтово-кліматичних зонах на основі не порушення базису ерозії і самовідновлення природи.

Це наукоємний процес, який потребує послідовного проведення технологічних операцій, включаючи культуртехнічні роботи, а також агро -, хемо -, біо – і фіто – меліорації, що забезпечить функціонування басейна малої річки і його гідромережі з наближенням до природних умов.

Багато десятиліть Україна безуспішно прагне здійснити адміністративні реформи, але всі вони приречені на провал в зв'язку з тим, що їх принцип побудовано на засадах укрупнення-розукрупнення адміністративних одиниць. Єдино раціональний шлях їх проведення за басейновим принципом з групуванням низинної ланки навколо малих річок, для середніх – районів і великих – областей і країв.

Проведення глобальних біосферних перетворень потребує нестандартного підходу до їх здійснення. Організаційно слід замкнути матеріальне забезпечення на вітчизняний науковий і промисловий ринок, підпорядкувати відтворенню природи соціальну і економічну політику. Окремим напрямом слід визначити ідею створення армії нового типу – Української екологічної армії, покликаної відтворювати природу і охороняти Батьківщину, що є досить слушним у зв'язку з війною на сході України.

Фінансування на відтворення природи слід сконцентрувати в Державному іпотечному Земельному банку з концентрацією коштів плати за землю, екологічних фондів та інвестицій з використанням їх за цільовим призначення для розвитку агропромислового комплексу та відтворення басейнів малих річок.